

Giulio Mellinato

Listina o šolstvu 1939 in fašizacija izobraževanja

Na šolsko reformo Gentile¹ so se navezali številni zakonski in normativni predpisi,² ki pa so modificirali splošno stališče izobraževalnega sistema, ki ga je izvirna reforma vsebovala.

Leta 1939 so se inovativna načela, ki naj bi pripeljala do nove reforme, udejanila v Listini o šolstvu, ki sama zase ni bila prava reforma:³ sestavljala jo je vrsta »deklaracij«, skoraj že »priporočil« o tem, kako naj bo skano zakonsko besedilo.⁴ Sestavil jih je minister za nacionalno izobraževanje Giuseppe Bottai, zatem pa jih je na seji dne 15. februarja 1939 odobril Fašistični svet. Ta priporočila ali »deklaracije«, kakor so bile definirane v besedilu, so bila zelo pomembna, ker so predstavljala uradno fašistično stališče do problemov izobraževanja in bi jih morala operacionalizirati cela serija izvedbenih zakonov, ki pa jih je vlada v naslednjih letih le deloma izpeljala.

Obča organizacija dokumenta je terjala gentilejansko filozofsko gledišče, v deklaracijah pa so skušali upoštevati dediščino reforme Gentile in hkrati prilagoditi šolstvo zahtevam režima; le-ta je želel šolski sistem docela vključiti v sistem stranka-država in je zato vzgoji dodelil primarno vlogo ne le na izobraževalnem področju, marveč tudi s propagiranjem šolske dejavnosti; s tem, je poskušal razrešiti probleme vojnega gospodarstva in vloge cesarske moči, za katero si je Italija prizadevala. Osrednji cilj Listine je bil šolo v celoti integrirati v strukturo totalitarne države, kakor je razvidno že na začetku besedila:

»**Deklaracija I.** V normalni, politični in gospodarski enotnosti italijanske nacije, ki je v celoti združena v fašistični državi, predstavlja šolstvo – kot osnovni temelj solidarnosti vseh družbenih sil od družine preko korporacije do stranke – človeško in politično zavest novih generacij.

Deklaracija II. V fašistični ureditvi šolska in politična doba sovpadata. Šoli GIL (Liktorska italijanska mladina) in GUF (Univerzitetna fašistična mladina) tvorita skupaj enoten instrument fašističnega izobraževanja.«⁵

Glede na reformo Gentile je še bolj rigidno videti mehanizem ohranjanja in selekcije, ki ga je Listina začrtala skupaj z novim poskusom omejevanja urbanizacije podeželskega prebivalstva; XXVI. deklaracija pravi, da »nacionalna bit srednjega in viso-

¹ Med drugimi zakoni z dne 17. junija 1928, št. 1314, 20. decembra 1928, št. 3230, 7. januarja 1929, št. 8 in 22, aprila 1932, št. 490.

² Kraljevi odlok z dne 6. marca 1923, št. 1054.

³ Za boljše informacijo o Listini o šolstvu glej: Giuseppe Ricuperati, *La scuola italiana e il fascismo*, Bologna, Cons. Pubblica Lettura, 1977; Michel Ostenc, *La scuola italiana durante il fascismo*, Bari, Laterza, 1981; Tino Tomasi, *La scuola italiana dalla dittatura alla Repubblica*, Roma, Edi. Riuniti, 1976.

⁴ Zakon z dne 1. julija 1940, št. 899.

⁵ Carta della Scuola, Roma, ist. Poligrafico dello Stato, 1939, str. 5.

kega šolstva pospešuje ustanavljanje šol, ki bodo ustrezale posameznim gospodarskim in kulturnim potrebam in zaustavile emigracijo študentov v mesta«. ⁶

Dokumentu, zlasti v zvezi z industrijskimi in ruralnimi šolami, in na splošno delu, ki ga je bilo treba opraviti na vseh vrstah šol, so pripisovali velik pomen. Enakega pomena je na primer bilo tudi širjenje »socialne in produkcijske zavesti, ki sta tipični za korporacijsko ureditev« (Deklaracija V.) oziroma potreba, da se v obdobju sekularizacije usmeri k vojnemu gospodarstvu velik del človeških resursov države.

Prilagajanje šole ustreznim potrebam je služilo utrditvi »tesnega sodelovanja med stranko in šolo na ravni politične in socialne solidarnosti« (iz XXIX. Deklaracije); omogočalo je popolnejše zbiranje mladih od 6. do 21. leta (tudi tisti, ki so opustili šolanje pred 21. letom starosti, so torej ostali vezani na GIL) in učiteljev, za katere je Listina predvidevala »pripravo in kontinuiteto« (v Deklaraciji XXIII; osebje je bilo sicer že zdavnaj obvezno včlanjeno v PNF – Fašistično nacionalno stranko – in je dejansko postalo nezamenljivo sredstvo širjenja režimske ideologije).

Zaprisego kriterijem v Listini o šolstvu je omogočala že sama narava Bottaijevega besedila, ki se je izražala v vrsti načelnih deklaracij. Med njimi je idealni model predstavljalo prvih sedem, ki zadevajo načela, cilje in metode fašistične šole.

Lokalni univerzitetni nadzornik v Trstu, Giuseppe Reina, je pokazal naklonjenost Listini in je imel 9. decembra 1940 v mestni liktorski dvorani konferenco v zvezi s »povzetki in pojasnili« delovanja v okviru šolske reforme. Čas, ki je potekel od razširitve dokumenta do konference, je nadzorniku omogočil nekatere splošne premisleke v zvezi z Listino o šolstvu:

»Listina naj bi bila zadnja beseda oziroma fašistični kredo, ki zadeva duhovno, moralno, politično in vojaško vzgojo mladih v Mussolinijevem času.« ⁷

Izbira pridevnikov ni slučajna; na njeni osnovi lažje razumemo, kako so bila interpretirana navodila listine: nadzornik ločuje politično vzgojo od duhovne in moralne, in sicer v tem smislu, da gentilejanski idealizem (»duhovni« par excellence in temeljni kamen, na katerem sloni režimska ideologija) po besedah govornika ne predstavlja več edinega elementa »politične vzgoje« učencev; vzgajili naj bi jih za »fašistično politiko«, katere sestavini sta »vojaška« (navedena malo prej) in moralna vzgoja, oziroma tako, da bodo »verjeli«, ubogali in se borili za povečanje fašistične države«. ⁸

Osrednji cilj Listine, t. j. ustanovitev šole, ki bo v službi totalitarne države, avtarkije in imperija, kakor jo razume izvirnik, je Reina najbolj jasno poudaril, ko je dejal, da »Bottai ni mogel zasnovati šole v smislu samozadostnosti in kot element, ločen od utripajočega in delavnega življenja prihajajoče Nacije«, ⁹ in ko je povezal Listino o šolstvu z Listino del, t. j. dva dokumenta, ki ju je Bottai zasnoval za ustanovitev fašistične države.

⁶ Carta della Scuola, nav., str. 15.

⁷ Nav. Giuseppe Reina, Chiarimenti fascisti sulla Carta della Scuola, Trst, tipografia PNF, str. 9.

⁸ Reinino konferenco označuje pogosto, skoraj obsesivno sklicevanje na fašizem in njegova stališča, začenši z naslovom (»Chiarimenti fascisti sulla Carta delle Scuola«) do naslednjega stavka, kjer Reina govori o naravi »Listine šolstva«: »določna težnja, da bi brez pomisleka aktivirali vse postulate fašizma« (Giuseppe Reina, Chiarimenti..., nav., 1940, str. 10).

⁹ Giuseppe Reina, Chiarimenti..., nav. 1940, str. 11.

»Temeljni koncept fašistične države je živ in delujoč in zanika, da bi mogel posameznik delovati zunaj države in proti njej; kategorični imperativ je, da mora imeti fašist takšne življenjske navade, takšno politično, etično, intelektualno, tehnično in strokovno vzgojo, da ga bo konstituirala v – z eno besedo – koristen element, in da bo naredila iz njega aktivnega bojevnika v okviru moralnega, korporacijskega in avtarktičnega življenja fašistične države.«¹⁰

To je odločilen stavek, v katerem je hegeljanski koncept države spremenjen v koncept fašistične države, ki terja od šole vzgojo in »aktivnih« in »borbenih elementov« in delovanje v smislu oživljanja »avtarktičnega« življenja države. V komentarju izvirnega dokumenta gre za filozofske in v bistvu ne posebno globoke namige in za njihovo aplikacijo v okoliščinah Italije 40-ih let; Nadzornik Reina je bil človek, ki je prišel v Trst takoj po koncu I. svetovne vojne in je bil glavni pobudnik šolske reorganizacije v Julijski krajini; njegovo delovanje je bilo posebno močno zlasti v fazi aktualizacije reforme Gentile in je imelo na lokalni ravni za glavno posledico ukinitvev šol, v katerih pouk ni potekal v italijanskem jeziku.¹¹

Tudi v referatu je omenil to obdobje. Povezal je zgodovino tržaških šolskih zavodov z razvojem iredentizma in opozoril poslušalce na zelo odločujočo vlogo, ki sta jo za italijanskost teh krajev v zagrajeni trdnjavi odigrali osnovna in srednja šola v Julijski krajini;¹² pri tem je preteklosti neutemeljeno pripisal stanje, kakršno je nastalo šele po uvedbi fašističnih represivnih zakonov in kakršno je opisal v svojem govoru. Pozabil je tudi omeniti, da je imelo pred Veliko vojno izobraževanje v Trstu kozmopolitski značaj. Že samo dejstvo, da je nadzornik zatrjeval nekaj takega, pa mimo retoričnega namigovanja na iredentistično tradicijo kaže, kolikšen pomen so še leta 1940 pripisovali definiciji etničnega značaja pokrajine. Kakor izhaja iz internih dokumentov nadzorništva, je bila »italijanskost teh krajev« bolj vir problemov, kakor dokončno rešeno vprašanje.

Reina, ki je bil fašist od leta 1919, na svoji konferenci ni le razglasil Listine o šolstvu za temeljno dogmo režima, za »fašistični credo«, (k razlagi je dodal kvečjemu nekatere prilagoditve konkretnemu krajevnemu stanju), marveč je, kakor je razvidno iz drugih dokumentov v njegovi redakciji, tudi pokazal, da je globoko prepričan v italijanizacijsko poslanstvo fašistične stranke in v lastno poslanstvo v Julijski krajini.¹³ Te elemente in nekatere druge navedbe o nadzornikovi dejavnosti v 40-ih letih je mogoče rekonstruirati s pregledom letnih poročil, ki jih je Reina pošiljal ministrstvu za nacionalno izobraževanje.

V poročilu za šolsko leto 1939–40, ki zadeva klasične, znanstvene in pedagoške šole, je nadzornik menil, da so »za potrebe prebivalstva ustrezne« višje šole v pokrajini; to svojo trditev je opravičil z naslednjimi stavki: vse višje šole so osredotočene v glav-

¹⁰ Giuseppe Reina, Chiarimenti..., nav., 1940, str. 11.

¹¹ Za popolnejšo informacijo o Reinovi osebi gl. članek La partenza del Commendator Reina, v »Il Piccolo«, 13. 10. 1927.

¹² Giuseppe Reina, Chiarimenti..., nav., 1940, str. 7.

¹³ Po poročilih, ki jih je nadzornik pošiljal ministrstvu, problem prisotnosti slovenske etnične komponente sploh ni obstajal.

nem mestu (izjema sta le dva tehnična inštituta s sedežem v Trziču, ki služita poklicnemu izobraževanju in s tem industrijskemu kompleksu tega območja) ter klasična gimnazija v Postojni (pomembna zaradi bližine meje »in nacionalizacije tega kraškega območja«). Izobraževanje kvalificiranega kadra v industrijskih tehniških šolah in v procesu šolanja dosežena denacionalizacija drugojezičnega prebivalstva v pokrajinah, ki so bile priključene po I. svetovni vojni, sta bili dejansko osrednji intervencijski liniji, značilni za razvoj šolstva v tržaški pokrajini v obdobju med dvema vojnama in za delovanje nadzorniške službe. V referatih je čutiti predvsem vprašanja, povezana s prisotnostjo številčno močne in bojevitve slovenske manjšine; o njej nadzornik nikoli ne govori naravnost, ne v tem ne v drugih poročilih, čeprav pripisuje poseben pomen šolam na Krasu, ki je sicer »demografsko šibek«, ki pa vsrkava veliko finančnih in človeških resursov; postojnska klasična gimnazija, ki je med vojno dobila ime Galeazzo Ciano, je npr. še vedno delovala, čeprav je bilo v njej le majhno število dijakov (v šolskem letu 1939–40 jih je bilo 39, v šolskem letu 1940–41 pa 43), kar ni bilo v nika-kršnem sorazmerju z uporabljenimi resursi. Praksa rekrutiranja učiteljev je morala biti glede na druga italijanska področja nevsakdanja, kar kaže dejstvo, da najdemo med dokumenti nadzorniške službe nekaj posebnih seznamov, prirejenih za učitelje, ki so se prijaviili za delo na področjih ob meji: privlačnost posameznih kateder je treba pripisati osebnim nagradam, ki so jih učitelji prejeli neuradno.

Ti posebni seznammi so nastajali iz potrebe po nadomeščanju tujerodnih učiteljev, ki so jih v večjem številu premeščali že v 20-tih letih in so bili instrument za selekcijo osebja, ki naj bi bilo bolj pripravno za »nacionalizacijo«, torej za cilj, ki je veljal prav za »mejaške« šole.

Kar zadeva težave, ki jih je povzročila vojna, so le-te nastale predvsem na finančnem in gradbeniškem področju, zaradi zmanjšanja občinskih in pokrajinskih subvencij šolam; zanimivo je dejstvo, da je obstajal del subvencij v zvezi z vojno in da je prišlo do posebnih popravkov programov, ki naj bi se prilagodili vojnim zahtevam. Šolske ure, posvečene delu, so postale ure za pripravljanje materiala, ki so ga pošiljali na fronto (predvsem oblačil).

Sklepno poglavje referata z naslovom »Prispevek šolstva k manifestaciji nacionalnega življenja in dejavnosti v zvezi s sodobnostjo« vsebuje opis ozračja v dneh pred italijansko napovedjo vojne. Ta del referata je bolj izdelan od drugih, tako na jezikovni kot oblikovni ravni, in vsebuje mnogo več podrobnosti:

»Že pred napovedjo vojne je bilo v šolskem okolju opaziti nekakšno zaneseno gorečnost za diplomatsko akcijo Italije, po kateri smo zlahka predvideli našo intervencijo v konfliktu. Takoj po vojni napovedi sem lahko ugotovil vnemo, s katero so vpoklicani učitelji odhajali na svoja mesta, in žalost onih, ki niso bili vpoklicani. Študentje so se navdušeno vključevali v bataljone Milice (fašistična Prostovoljna milica za državno varnost, op. p.) in GIL.«¹⁴

¹⁴ Po prilogi A k referatu z naslovom Situazione della istruzione elementare della Provincia je bilo na 29.985 šoloobveznih otrok 25.333 vpisanil v GIL (85,7%). Vpis v GIL pa je bil res popoln v nekaterih šolah, vsaj tako kažejo letna poročila licejske gimnazije »Petrarca« v arhivu tržaškega nadzorništva, ki pa niso uradno zaznamovana.

Nadzornik Reina je z največjim zadovoljstvom opisal prav odnos med šolo in fašističnimi mladinskimi organizacijami v stavku, ki ga lahko razumemo kot vzorec njegovega odnosa do lastnega dela. Dejal je, da je »vpis učencev v GIL totalen. Sodelovanje vodilnega in učnega osebja v organizaciji je popolno, dejavno in prežeto z živo vero«. Vpisovanje mladih v strankarsko organizacijo je postalo praktično obvezno, zato veliko število vpisanih samo po sebi ni značilno, pač pa sodi »živa vera« v izobraževalno poslanstvo fašizma med temeljne značilnosti vseh dokumentov, ki jih je napisal nadzornik Reina; iz vsega tega je namreč razvidno, da ga je pogosto prevevalo navdušenje in je zategadelj nedvomno prikazoval položaj tako, da je bil le-ta bolj odraz njegove optimistične vere kot pa resničnega položaja.

Prevedla
Nedeljka Pirjavec

DIE AKTE ÜBER DAS SCHULWESEN 1939 UND DIE DURCHSETZUNG DES FASCHISMUS

IN DEN SCHULEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Nach der Schulreform von Gentile aus dem Jahre 1928 bedeutete die nächste Stufe in der faschistischen Neuordnung des Schulwesens in Italien die Akte über das Schulwesen aus dem Jahre 1939. Sie setzte sich aus mehreren Deklarationen über die faschistische Denkweise der Schulerziehung und Bildung zusammen. Nach Meinung seines Verfassers, Bottai, ist diese die Grundlage für viele ausführbare Gesetze, die seitens des faschistischen Staates in den nächsten Jahren angenommen werden müssten. Tatsächlich hat die Regierung nur einige angenommen. Die Deklaration ging von der Hegelschen Auffassung der Erziehung aus.

In der Julischen Region hat sich für die Deklaration am eifrigsten Schulinspektor Reina eingesetzt und versucht sie zu erklären. In der Region, wo ein wichtiger Bevölkerungsanteil slowenischer Nationalität war und sich der slowenischer Sprache bemächtigte, bedeutete die Deklaration nicht nur ein Mittel des Faschismus, sondern auch Mittel zur Italianisierung der slowenischen und kroatischen Minderheit.